

Toespraak ter gelegenheid van de boekvoorstellingen van Geerd Magiels & Filip Buekens (Berchem, 23 mei 2006)

Zelfkennis is het begin van alle wijsheid. Alle lof dus voor George Costanza, uit de Seinfeld-serie, die opmerkt: "Als lesbiennes naar me kijken denken ze bij zichzelf 'ziedaar de reden waarom ik niet heteroseksueel ben'". Of denk aan de betreurde prinses Diana, die liet optekenen dat ze een brein had zo groot als een erwte.

Indrukwekkende staaltjes van zelfkennis, maar echt ver kom je er niet mee. Wat we willen, en waar we al eeuwen naar op zoek zijn, is kennis over de mens die een zekere duurzaamheid vertoont, die ons redenen geeft om ze betrouwbaar te noemen. Ongetwijfeld zijn er vele scherpzinnige en diepe inzichten over de mens naar voren gebracht in de mythologie, in de kunst, in de literatuur, in de filosofie, religie. Maar er zijn waarschijnlijk nog een hele hoop méér opvattingen verspreid die volkomen fout zijn. Sommige ervan waren zeer invloedrijk, en zijn dat nog. Denk bijvoorbeeld aan het mensbeeld van Plato: mensen hebben een lichaam, maar dat stelt eigenlijk niet zoveel voor; het is immers een afspiegeling van de echte werkelijkheid, de vormenwereld. Het menselijk lichaam is een soort tweedehandsobject; in het beste geval een product uit de Aldi. De ziel daarentegen is "the real thing"; rechtstreeks afkomstig uit die vormenwereld, maar helaas zit ze om verder onopgehelderde redenen gevangen in dat verfoeide lichaam. Het leven dat de mens leidt is niet veel soeps; we zitten met een lichaam dat niet veel betekent in een wereld die niet veel voorstelt, en in dat lichaam zit een ziel die het lichaam als een 'kerker' ziet en bijgevolg niet kan wachten tot dat lichaam afsterft, zodat ze ontsnappen kan. Leuk is anders, maar het dualistische mensbeeld van Plato, met zijn onwrikbare onderscheid tussen lichaam en geest, of lichaam en ziel, heeft wel een immense invloed gehad. Denk aan het christendom, of aan filosofen zoals Descartes. Tot op de dag van vandaag zijn de meeste mensen dualisten. Onze zoektocht naar betrouwbare kennis over de mens is er ongetwijfeld sterk door gehinderd.

De methode om betrouwbare kennis op te doen is nochtans reeds in de zeventiende eeuw ontwikkeld. Haar bruikbaarheid blijkt ondubbelzinnig uit het werk van mensen als bijvoorbeeld Galilei, Huygens en Newton. In hun voetsporen zijn vele anderen getreden, en vandaag de dag werken tienduizenden onderzoekers, vrijwel over de hele wereld, in essentie op de manier waarop de zeventiende-eeuwse pioniers te werk gingen: ze doen op een zo

objectief en precies mogelijke wijze waarnemingen of, indien mogelijk, experimenten; geven de informatie die hieruit resulteert weer in een zo exact mogelijke taal; wikken en wegen de bevindingen tegenover hypothesen die zijn opgesteld op basis van eerder gevormde denkbeelden, enz. Zodoende kunnen theorieën ontstaan, die dan weer verder getoetst kunnen worden door meer waarnemingen, meer experimenten, en ga zo maar door. De resultaten die dit zelfcorrigerende proces oplevert zijn spectaculair. Dat we bijvoorbeeld reeds in de zeventiende eeuw de lichtsnelheid konden berekenen, is bijna onvoorstelbaar. Tenslotte is die snelheid 300000 kilometer per seconde, wat nauwelijks te vatten is. Toch is men erin geslaagd. Dat we weten dat het heelal bijna 15 miljard jaar oud is; dat het leven zich reeds meer dan drie miljard jaar aan het ontwikkelen is; dat de hele kosmos uit atomen bestaat, die zelf weer uit nog kleinere deeltjes bestaan; dat tijd en ruimte relatief zijn; dat de oppervlakte van de aarde op tectonische platen rust die in beweging zijn; dat de structuur van DNA duidelijk maakt hoe erfelijke informatie vastligt en wordt doorgegeven; enzovoort, enzoverder - de opsomming kan vele weken doorgaan - het zijn formidabele inzichten voor een wezen waarvan de belangrijkste hersenonderdelen ontwikkeld zijn om het hoofd te bieden aan de problemen die onze voorouders op de Afrikaanse savanne dienden op te lossen.

De wetenschapper Matt Cartmill zei ooit dat hij als adolescent de opvatting had dat hij in zijn leven iets wou doen dat hem beroemd kon maken; dat hem zekerheid kon bieden en een betekenisvolle visie op het leven gaf. Daarom werd hij wetenschapper. Hij voegde er aan toe: dat is zo ongeveer hetzelfde als aartsbisschop worden om meisjes te ontmoeten.

Het kan waar zijn wat Cartmill zei, maar dat neemt niet weg dat het verwerven, doorgronden en begrijpen van wetenschappelijke kennis een van de meest indringende ervaringen is die een mens kan hebben. Dat kan alleen maar sterker doorwerken als die kennis over onszelf gaat. De resultaten die we ondertussen hebben bevestigen dat: denk bijvoorbeeld aan Darwins opvattingen over de mens; aan de resultaten van de gedragsgenetica, de sociale-, de experimentele- en de evolutie-psychologie; aan de inzichten die de cognitieve- en neurowetenschappen ons bijbrengen: het zijn stuk voor stuk bijdragen die ons onszelf beter doen begrijpen dan we vroeger, in het beste geval, ooit voor mogelijk hielden. In het slechtste geval hielden we er denkbeelden op na die nergens op steunden, zoals het dualistische mensbeeld van Plato en zovele anderen. Zelfbedrog, in plaats van zelfkennis, was het resultaat.

Wat kunnen we nu zeggen over de huidige situatie? Is de experimentele methode, zo succesvol in disciplines als ondermeer de fysica, de scheikunde, de biologie en de geneeskunde, ook toepasbaar in de zogenaamde cultuur- en gedragswetenschappen zoals de psychologie, de sociologie, de politieke wetenschappen, de moraalwetenschappen, enzovoort?

Dat is ze zeker, maar het dringt maar moeizaam door. Ik verwees al naar de neurowetenschappen, de gedragsgenetica en andere min of meer nieuwe disciplines. De resultaten zijn zeer fascinerend, en vaak - zoals veel wetenschappelijke kennis - contra-intuïtief, maar in vele opzichten onvergelijkbaar meer bevredigend en betrouwbaar dan de zogenaamde 'kennis' die niet-wetenschappelijke werkwijzen opleveren.

(Tussen haakjes: sommige critici verwijten diegenen die enthousiast zijn over de wetenschappelijke methode een soort dogmatische houding, die geen twijfel dult, en niet openstaat voor alternatieve visies en opinies. Dat is een ridicule opvatting. Twijfel is net intrinsiek aan de wetenschappelijke methode; het is net de bedoeling dat wetenschap kennis oplevert die kan worden onderuit gehaald.)

Dit alles brengt me tot de boeken van Geerdt Magiels en Filip Buekens. Beiden bespreken de psycho-analyse, de ene vooral zoals door Freud verwoord, de andere door Lacan. Zowel Freud als Lacan werden en worden door sommigen vereerd alsof ze buitengewoon belangrijke inzichten hebben naar voren gebracht. Nog altijd worden hun opvattingen aan studenten onderwezen alsof het over kennis gaat die een betrouwbaar statuut heeft, die ons iets zeer fundamenteels bijbrengt over de mens en zijn diepste drijfveren. Nog altijd zijn er invloedrijke mensen in de media en het onderwijs die dwepen met de psycho-analyse, en die van mening zijn dat Freud en Lacan op dezelfde intellectuele hoogte staan als pakweg Copernicus, Newton en Darwin.

Geerdt Magiels en Filip Buekens maken duidelijk dat dit volkomen onterecht is. Nagenoeg niets van Freuds opvattingen overleeft de kritische blik van de moderne psychologie, die gebruik maakt van de wetenschappelijke methode. Geerdt Magiels is niet de enige die dit uit de doeken doet; vorig jaar nog kwamen tientallen auteurs in het zogenaamde zwartboek van de psycho-analyse tot dezelfde conclusie. Maar in acht genomen de onhebbelijke gewoonte van de psycho-analytici om kritieken eenvoudigweg te negeren, en gelet op het nog steeds voortdurende, zij het tanende succes van Freud, kan het absoluut geen kwaad om het

onzinnige karakter van Freuds opvattingen bij herhaling en extra te beklemtonen. Geerdt Magiels doet dat zeer helder, en met grote kennis van zaken. Bovendien maakt hij ondertussen ook duidelijk hoe het wél kan, goede wetenschap bedrijven. Hij maakt namelijk een vergelijking tussen Freud en Darwin. Het verschil is immens: de ene deed er alles aan om zijn eigen mythe te scheppen, de andere probeerde mythes te ontcrachten.

Filip Buekens richt zijn analytisch-kritische pijlen op Jacques Lacan, zowat de meest ontoegankelijke 'denker' van de twintigste eeuw. Net omdat hij zo obscuur schrijft, kent hij zoveel *die hard* aanhangers. Het lijkt alsof hij buitengewoon diepzinnige dingen vertelt, die men maar kan doorgronden na zeer hard zwoegen op zijn teksten. Wie die inspanning doet, kan bijna niet anders dan ervan overtuigd geraken dat al dat werk de moeite waard is, en inzichten bijbrengt die enkel de ingewijden hebben. Het is een sterk staaltje van zelfbedrog. Men denkt wijsheid te hebben verworven, maar in werkelijkheid heeft men niet alleen zijn tijd verprutst maar bovendien zit men opgezadeld met nonsensicale ideeën waar men vrijwel onmogelijk nog van loskomt. Het pleit voor het verstand van Filip Buekens dat hij zich heeft ingewijd in de Lacaniaanse kabbalistiek, zonder er door besmet te zijn geraakt. Hij heeft meteen van de nood een deugd gemaakt. De tijd die hij vergooit heeft aan de lectuur van Lacan wordt ruimschoots goedge maakt door het boek dat hij erover schreef. Het kan ons allen leren om niet naar valse sirènes te luisteren. Er is zoveel mooiers en beters op de markt, dat zoveel helderder en betrouwbaarder inzichten oplevert.

De boeken die vandaag verschijnen zijn belangrijk. Ik hoop dat ze een grote rol zullen spelen in de zoektocht naar betere zelfkennis. Op zijn minst hoop ik dat ze twijfel kunnen zaaien over de zinvolheid van de viering van Freud, die dit jaar 150 jaar geleden werd geboren. We hebben er geen baat bij om vast te houden aan pseudo-wetenschap. Meer dan ooit hebben we nood aan kennis over de aard van de mens, en over de causale oorzaken van zijn gedrag; kennis die een wetenschappelijk karakter heeft. Freud en Lacan dragen daar niks toe bij; integendeel, ze zorgen enkel voor verwarring en obscurantisme. We mogen Geerdt en Filip dankbaar zijn dat ze dit voor ons zo duidelijk uit de doeken doen. Ik feliciteer hen van ganser harte met hun boeken. Na lectuur ervan besef je voor altijd dat een psycho-analyticus in essentie iemand is die je voor veel geld vragen stelt die je vrouw voor niks stelt.

Johan Braeckman